BİRİNCİ CİHAN SAVAŞI'NIN KRİTİK GÜNLERİNDE BAHRİYE NAZIRI VE 4. ORDU KOMUTANI CEMAL PAŞA'NIN TALEBİ ÜZERİNE ALMAN YÜZBAŞI WİEGAND'IN ORTA-DOĞU ÂSÂR-I ÂTÎKA GENEL MÜFETTİŞLİĞİNE TAYİNİ

Sadi BAYRAM*

Öz

Bahriye Nazırı ve 4. Kuvvet Komutanı Cemal Paşa Birinci Dünya Savaşı'nın en kritik günlerinde, 17 Mayıs 1917'de, Alman Yüzbaşı Wiegand'ın Irak, Suriye, Lübnan, Ürdün, İsrail, Filistin ve Suudi Arabistan'daki tarihi eserlerin incelenmesi ve korunması için atanmasını talep etti. Ayrıca tarihi eserler ve ilgili diller hakkında bilgi sahibi birinin de Yüzbaşı Wiegand'a eşlik etmesini istedi. Cemal Paşa'nın bu talepleri Maarif Nezareti tarafından kabul edildi. Harbiye Nazırlığı ise Kafkas Ordusu'nda görevli, İzmir eserleri uzmanı, tercümanlık düzeyinde Fransızca da bilen Aziz Bey'in atanmasını önerdi.

Anahtar kelimeler: *Cemal Paşa, Fethi Ahmet Paşa, Wiegand, Halil Edhem, Aziz Bey, Kal'a-i Şakrat, Bergama, Didim, Şam.*

Abstract

In the Critical Days of The First World War, Assignment of German Captain Wiegand As Middle East Antiquity General Inspection Due To Navy Minister and 4th Army Commander Cemal Pasha's Request

In the most critical days of the First World War, Navy Minister and 4th Army Commander Cemal Pasha in Damascus, in 1917 May 17th requested assignment of German Captain Wiegand to examine and protect arte-

* Rahmetli dostum, Türk Dünyası'na bütün hayatını veren Turan Yazgan'ın aziz hatırasına.

facts in the region of Iraq, Syria, Lebanon, Jordan, Israel, Palestine and Saudi Arabia. Also he requested someone with knowledge of antiquities and language to translate to accompany to Captain Wiegand. The Ministry of Education had accepted the request. Ministry of Defence recommended assignment of Aziz Bey, doing his military services in Caucasian Army, İzmir Antiquites expert with knowledge of French, as an interpreter.

Key words: *Cemal Pasha, Fethi Ahmet Pasha, Capitain Wiegand, Halil Edhem, Aziz Bey, Kal'a-i Şakrat, Bergama, Didim, Damascus.*

Türk müzeciliği denince akla gelen ilk isimler, Türk müzeciliğinin babaları; Rodos'ta külliyesi hâlen mülhâk vakıf olarak yaşayan ve İstanbul-Üsküdâr'da Korusu bulunan *Fethi Ahmet Paşa, Osman Hamdi Bey* ve kardeşi *Halil Ethem Bey*lerdir. Bilindiği gibi Osmanlı İmparatorluğu; Rönesans ve Reform hareketlerinden sonra Avrupa'nın sanayileşmesi, kapitülasyonlar, ilimde ilerlemeler sebebiyle gerilemiş ve XVIII. yüzyıl sonu XIX. yüzyılda Almanya hayranlığı artmıştır. Balkan Harbi, I. Dünya Savaşı esnasında da hep Almanları tuttuğumuz, Alman subaylara komuta görevi verdiğimiz için de bir türlü doğrulamamışız... O devirlerde Alman subaylara ödenen ücret de yıllık 20.000 franktı ve bunu Osmanlı Devleti karşılıyordu.[1] 1915 Sarıkamış Harekâtını yönetenler görünüşte Enver Paşa gibi gözükse de yenilginin asıl sebebi Alman subaylarının verdiği talimatlar ve lojistik destek noksanlığıdır. Osmanlı Ordusu, *Allahüekber Dağları*'ndan Ruslardan bir saat önce Sarıkamış'a inebilseydi, yüz binlerce Mehmetçiğin soğuktan donarak şehit olduğu o meşum yenilgiyi tarihimize yazdırmazdı...

Balkan savaşlarını takip eden Birinci Dünya Savaşı 1914-1918 Osmanlı İmparatorluğu'nun tarih sahnesinden çekilmesine neden olmuştur. Balkanlar ve 12 Ada elimizden çıktığı gibi, Orta Doğu'nun elimizden çıkması, Orta Doğu yangınlarının bugün bile hâlâ devam etmesi o devirdeki hatalarımızın, Fransa, İngiltere, Almanya ve Rusya dış politikasının bir sonucudur.

İyi bir asker ancak, gizlisi saklısı olmayan açık sözlü olan, Fransız hayranı olmasına karşın İttihad-ı Terakki parti görüşünü kabul ederek Almanların daha iyi, geniş, doğru istihbarat olanakları temin edebilmesi gizli amacıyla, hakikatte maalesef daha fazla eski eser aşırabilmesi için, İttihad-ı Terakki Partisi'nin üç önemli paşalarından biri olan, aynı zamanda eski eserlere meraklı 4. Ordu Komutanı Cemal Paşa[2] bizim dü-

[1] İlber Ortaylı, "II. Abdülhâmit Döneminde Osmanlı İmparatorluğu'nda Alman Nüfuzu", *Atatürk'ün Doğumunun 100. Yılına Armağan*, Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları, s. 47, Ankara 1981.

[2] Dördüncü Ordu ve Bahriye Nazırı Cemal Paşa (6 Mayıs 1872, Midilli - 21 Temmuz 1922, Tiflis): Asıl ismi *Ahmed Cemal* olan Cemal Paşa, Osmanlı Devleti'nin son dönemlerinde politikaya damgasını vuran, iç ve dış politikaya yön veren *İttihad-ı Terakki Partisi*'nin 1913-1918 yıllarındaki güçlü üç paşasından biridir. Cemal Paşa'nın babası *Mehmed Nesib Efendi* askeri eczacıdır. Ahmed Cemal, 1890'da *Kuleli Askerî Lisesi*'ni, 1893'te Harp Okulu'nu, 1895'te de

şüncemize göre ayarlanmış ve güya Orta Doğu'da bulunan eski eserleri yerinde daha iyi korumak için, Didim, Bergama ve Anadolu'nun muhtelif

---

Harp Akademisi'ni bitirerek kurmay yüzbaşı rütbesiyle orduya katıldı. 1899'da Selânik'te *Seniha* hanımla evlendi. Kolağası (önyüzbaşı) Cemal Bey Selanik'te bulunan 3. Ordu Redif (yedek) Tümeni kurmay başkanlığı sırasında İttihat ve Terakki Cemiyeti'ne girdi ve o yıllarda çalışmalarını gizli yürüten İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin ordu içinde örgütlenmesini üstlendi. 1905'te binbaşı olan Cemal Bey bir yıl sonra *Rumeli Demiryolları Müfettişliğine* atandı. Bu görev cemiyet adına rahatça çalışmasına, örgütlenmeye imkan verdi. II. Meşrutiyet'in ilân edilmesi üzerine Selanik'teki İttihat ve Terakki Cemiyeti Genel Merkezi'nin İstanbul'a gönderdiği 10 delegeden oluşan Temsil Heyeti'nde yer aldı. Cemiyet'in Genel Merkez Üyeliği'ne seçildi. Aynı yıl Kaymakamlığa (yarbay) yükseldi. *Heyet-i İslâhiye*'nin bir üyesi olarak Anadolu'ya gönderildi. Bu sırada *31 Mart Olayı*'nın (13 Nisan 1909 M.) çıkması üzerine İstanbul'a dönerek, ayaklanmayı bastırmakla görevlendirilen *Hareket Ordusu*'na katıldı. Ayaklanmanın bastırılmasının ardından da Üsküdar Muhafızlığına atandı. Bu görevinde kısa bir süre kalan Cemal Bey, *Çukurova*'da çıkan karışıklıkları bastırmak üzere 8 Ağustos 1909'da *Adana Valisi* görevine getirildi. Bir yıl sonra hastalanarak İstanbul'a döndüyse de bu defa 1911 ortalarında Arap aşiretlerinin ayaklanmalarını bastırmak amacıyla vali olarak Bağdat'a gönderildi. Balkan Savaşı'nın çıkması üzerine Bağdat'taki görevinden ayrılarak İstanbul'a döndü. *Konya Redif Tümeni Komutanı* olarak 1912 Eylül'ünde katıldığı Balkan Savaşı'nda Bulgarların karşısında *Vize*'den *Çatalca*'ya kadar geri çekilmek zorunda kaldı. Ekimde Miralaylığa (albay) yükseltilen Cemal Bey dağılan kuvvetlerini toplarken hastalanarak İstanbul'a döndü. Aralık 1912'de İstanbul Menzil Müfettişi ve Ordu İdare Reisi oldu. 23 Ocak 1913'te, hükümeti devirmek amacıyla düzenlenen ve Babıâli Baskını diye adlandırılan girişimin başarıya ulaşmasından sonra İttihatçıların başa geçmesi üzerine *İstanbul Muhafızlığı*'na getirildi. Bu görevi sırasında İttihat ve Terakki'ye karşı çıkanları susturarak partiye destek olmaya çalıştı. Aynı yıl Mirlivalığa (tuğgeneral) yükseltildi ve artık Cemal Paşa diye anılmaya başlandı. 1914'te önce Nafıa (Bayındırlık), ardından Bahriye Nazırı (Donanma Bakanı) olarak hükümette görev aldı. Bu görevinde donanmayı güçlendirmeye çalıştı. Fransız yanlısı olarak bilinen Cemal Paşa Temmuz 1914'te Osmanlı Devleti ile Fransa arasında işbirliği sağlamak amacıyla Paris'e gitti. Olumlu bir sonuç elde edemeyince 2 Ağustos 1914'te yapılan Osmanlı-Alman İttifakı'nı, Alman yanlısı olan Enver ve Talat Paşalarla birlikte istemeyerek de olsa destekledi. Osmanlı Devleti'nin I. Dünya Savaşı'na girmesi üzerine Cemal Paşa Bahriye Nazırlığı'nın yanı sıra Filistin'deki 4. Ordu Komutanlığı ve Suriye Askerî Valiliği görevlerini de üstlendi. 1915'te Ferikliğe (Korgeneral) yükselen Cemal Paşa savaşın ilk yıllarında Suriye'de büyük bir bayındırlık çalışmasına girişmiş ve toplumsal hizmetlerin düzenli olarak yürümesini sağlamaya çalışmıştır. 1915 ve 1916'da Mısır'ı İngilizlerden almak üzere girişilen ve tarihe *"Kanal Harekâtı"* adıyla geçen savaşlarda komuta ettiği Osmanlı Ordusu ağır kayıplar verince, geri çekilmek zorunda kaldı. İngilizlerin Filistin ve Suriye'yi ele geçirmesinin sorumlusu olarak görülen Cemal Paşa ordu komutanlığından ayrılarak İstanbul'a döndü. Bahriye Nazırlığından da alındı. I. Dünya Savaşı'nın sonunda Osmanlı Devleti yenik düşünce 2 Kasım 1918'de İstanbul'dan ayrılarak Enver ve Talat Paşalarla birlikte Almanya'ya gitti. Almanya'dan Sovyet Sosyalist Cumhuriyetleri Birliği'ne geçen Cemal Paşa Moskova'da bulunduğu süre içinde Anadolu'daki bağımsızlık hareketini destekleyerek *Mustafa Kemal* ile ilişki kurdu. Daha sonra İngilizlere karşı bağımsızlık mücadelesi veren *Afganistan*'a geçerek ordunun yetiştirilmesi ve düzenlenmesi için çalışmalar yaptı. Eylül 1921'de SSCB yöneticileri ve *Enver Paşa* ile görüşmeler yapmak üzere Moskova'ya döndü. Enver Paşa'yı *Özbekistan*'da giriştiği hareketlerden ve Mustafa Kemal'e karşı takındığı tavırdan caydırmaya uğraştı. Afganistan'a dönerken uğradığı *Tiflis*'te *Karakin Lalayan* ve *Sergo Vartanyan* adlı iki *Ermeni* komitacı tarafından 21 Temmuz 1922'de öldürüldü. Tiflis Şah Abbas Camii'nde Kızılordu'nun da katıldığı bir törenle cenaze namazı kılındı. Mezarı Kurtuluş Savaşı'ndan sonra Tiflis'ten *Erzurum Şehitliği*'ne getirildi. Cemal Paşa uzun süre İttihat ve Terakki'nin spor ve kültür alanlarındaki etkinliklerini yönlendirmiş, Suriye'de bulunduğu sırada edebiyatla ve kültür yaşamıyla da ilgilenmiştir. Bölgedeki bilim adamlarını ve Ahmed Rasim, Falih Rıfkı (Atay) gibi gazeteci yazarları ordugâhına çağırdığı bilinmektedir. Ayrıca bu yöredeki eski eserler üzerine yaptığı incelemeleri 1918'de Berlin'de *Alte Denkmaeler aus Syrien, Palastina und West-Arabien ("Suriye, Filistin ve Batı Arabistan'daki Eski Anıtlar")* adıyla yayımladı. 1913-22 arasındaki yaşamını içeren anıları ölümünden bir yıl sonra 1923'te Cemal Paşa Hatıratı 1913-1922 adıyla yayımlandı. Daha sonra oğlu Behçet Cemal Hatıratı gözden geçirerek 1959 ve 1977'de *Hatıralar* adıyla yeniden yayımladı. Cemal Paşa'nın ayrıca *Plevne Müdafaası (1898)* adlı bir de araştırması vardır. Gazeteci Hasan Cemal'in de dedesidir. Özetle kaynak; MsXLabs.org & Temel Britannica, http://www.msxlabs.org/forum/siyaset-tr/200715-cemal-pasa.html#ixzz2cX49NUPv

yerlerinde kazı yapan, Bergama Altarını Almanya Berlin Müzesi'ne naklini gerçekleştiren, Alman İhtiyat Zabiti (Yüzbaşı) ve Berlin Kraliyet Müzesi Direktörlerinden Dr. Wiegand'ı[3] büyük yetki ile, kendi isteği ile maaşsız, harbin sona ermesine kadar *Orta Doğu Âsâr-ı Atîka Umumî Müfettişliğine* tayini için Müze-i Hümayun'a yazı yazmış, teklif Ordudan geldiği için de Müze-i Hümayun Müdürü Halil Ethem Bey teklifi kabul ederek Maarif Nezareti'ne konuyu ileterek onaylanmış, ancak gizli bir yazı ile de Wiegand'a fazla güvenilmemesi, siyasî etkisi geniş olduğu, Bağdat'taki bir eser paylaşımı misal gösterilerek Kal'a-i Şarkat eserlerin[4] Portekiz eline geçmesine sebep olduğu belgelerle ihsas ettirilmiştir.

Alman İhtiyat Yüzbaşısı ve Berlin Müzesi Müdürlerinden Wiegand'ın *Irak, Suriye, Lübnan, Ürdün, İsrail, Gazze-Filistin, Suudi Arabistan* bölgesinde 4. Ordu Komutanı Cemal Paşa'nın isteği üzerine Âsâr-ı Atîka Genel Müfettişi unvanı ile bölgede harp zamanı eski eser korunması kimliği altında rahat araştırma yapması ve dolayısıyla her türlü durumdan Almanları haberdar etmesi konusundaki bilgi ve belgeler aşağıdadır:[5]

Dördüncü Ordu-yu Hümayun
Kumandanlığı — **Sam**
Erkân-ı Harbiyyesi — 7/3/33
Hususi : 35 — (R./07.05.1917 M.)
Umumî: 116

Konu: Alman İhtiyat Yüzbaşısı ve Berlin Müzesi Müdürlerinden Wigend'ı, harp müddetince Orta Doğu Âsârı-ı Atîka Genel Müfettişliği'ne tayin edilmesini ve yanına Fransızca veya Almanca bilen bir memur tayinini telebi:

Maarif Nezaret-i Celilesi'ne

Devletlû Efendim Hazretleri

Berlin Müzesi müdürlerinden ve Alman ihtiyat yüzbaşılarından Mösyö Wiegand isminde âsâr-ı atîka mütehassısı bir zat Dördüncü Ordu mıntıkasını dolaştı. Ve Suriye ve Filistin'de bulunan Müslüman ve Roma âsâr-ı atîkasına dair gayet kıymetli tetkikat yaptı. Bu tetkikatına nazaran bilhassa *Petra, Medayin-i Salih* ve *Amman* harabeleri fevkalâde kıymettardır. Mumaileyh bana verdiği bir raporda İtalya ve Yunanistan harabeleri-

[3] Theodor Wiegand (30.10.1894-19.12.1936). 1895-99 yılları arasında Atina Alman Arkeoloji Enstitüsü'nde çalıştı. 1911-1930 arasında İstanbul'da Alman Konsolosluğu Bilimsel Ataşesi ve Berlin Müzesi Direktörü olarak görev yaptı. 1899-1911 Priene, 1905-1911 Didim, Samos, uzun yıllar Bergama Altarı üzerine çalıştı.

[4] Hâmit Zübeyr Koşay - M.E. Zarif Orgun - Sadi Bayram - Erdoğan Tan, *Osmanlı İmparatorluğu ve Türkiye Cumhuriyeti Çağlarında Türk Kazı Tarihi*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, C. V, s. 155-157, Ankara 2013.

[5] *İstanbul Arkeoloji Müzesi Arşivi*, Karton 8, 1333 senesi dosyaları. Hâmit Zübeyr Koşay-M.E. Zarif Orgun - Sadi Bayram - Erdoğan Tan, *a.g.e.*, s. 151-162.

nin İtalya ve Yunanistan için yaptığı gibi memleketimize birçok zait getirmesi ve bize milyonlar kazandırması muhakkak bulunan bu harabelerin hüsn-ü muhafazası için bazı teklifatta bulunmaktadır. Bu teklifata göre Dördüncü Ordu mıntıkasında âsâr-ı atîkayı ehemmiyetlerine göre tasnif ve bir *âsâr-ı atîka müfettişi umumiliği* teşkil etmek lâzımdır. Müfettişi umumi nerede herhangi bir sebeple ilişildiğini duyarsa derhal müdahale edecek ve bu müdahale hükümet-i mahalliyece nazarı dikkate alınıp harabeye tecavüzü men' edecektir. Bu hususa dair bütün şikâyetler tecavüz men edildikten sonra nazarı dikkate alınacaktır.

Müfettiş-i Umum-î nerede yeniden harabe ve âsâr-ı atîka izi bulunursa oraya gidecek ve hafriyyat ve saire hakkında teklifat-ı lâzımede bulunacaktır. Mumaileyh âsâr-ı atîkayı derecelere taksim edecek ve hepsinin resim ve plânlarını alıp her sene bu resim ve plânlar göre âsâr-ı atîkayı teftiş edecektir. Harabeler üzerinde herhangi bir tecavüz, harabenin bulunduğu mıntıkadaki mahallî hükûmet amirinin tecziyesini mucip olacaktır.

Bütün bu işler için Mösyö Wiegand'ı Âsâr-ı Atîka Müfettiş-i Umumisi sıfatile ve bana merbut olmak üzere istihdam edeceğim, mumaileyh bu hizmeti bile maaş ve fahriyen ifa etmeyi deruhde etmiştir.

Fakat mumaileyh *ancak harbin nihayetine kadar*[6] bu hizmeti ifâ etmeyi kabul etmiştir. Binaenaleyh harpten sonra bittabi merc-i Nezaret-i Celileleri olması lâzım gelen bu çok fâideli teşkilâtın başına bir Osmanlı müfettiş-i umumisi geçirmek iktiza eder. Mumaileyhe refakat ve harpten sonra vazifesini doğrudan doğruya deruhte etmek üzere Nezaret-i Celileleri'nce âsâr-ı atîka mütehassıslarımızdan pek muktedir ve mühim bir zatın buraya gönderilmesini istirham ederim.

Bu zatın tensip buyrulduğu kadar maaş ve hatta harcırahını ben ordudan verebilirim. Yalnız bu zatın iyi Türkçe ve Fransızca veyahut Almanca bilmesi şarttır. Bu memur izam buyrulurken maaşının tespit edilmesini rica ederim, olbabda emrü ferman hazreti menlehül'emrindir.

Dördüncü Ordu Kumandanı
Ve Bahriye Nazırı
İmza

Müze-i Hümayun Müdirüyyet-i Aliyyesii'ne
Kayıt numarası 341 — 26 minih (R./26.05.1917 M.)

[6] Burada asıl niyeti ele veriyor. Amaç istihbaratı en iyi, yetkili, sorunsuz şekilde toplamak, bu arada da eski eserleri yerinde görüp, incelendikten sonra, uygun olanları Berlin'e götürülmesine imkân sağlamak...

4. Ordu Komutanı Cemal Paşa 7.05.1917 tarihli Maarif Nezareti'ne yazdığı yazıda; Alman İhtiyat Yüzbaşısı ve Berlin Müzesi Müdürlerinden Wigend'ı, harp müddetince Orta Doğu Âsâr-ı Atîka Genel Müfettişliği'ne tayin edilmesini ve yanına Fransızca veya Almanca bilen bir memur tayinini talep eden yazısı.

Maarif-i Umumiyye Nezaretine mahsus
müsvedde

Umumi dosya No : 2265 **Mahremdir.**
Hususi No : 191
Tebyiz tarihi 11 Cemaziyelahir 336 H./3 Nisan 333 (R./03.04.1917 M.)
Dördüncü Ordu Kumandanı ve Bahriyye Nazırı
Cemal Paşa Hazretleri'ne

Erkân-ı Harbiyye Şubesi ifadesile varit olan 7 Mart 333 (R./07.03.1917 M.) tarih ve 33/116 numaralı tezkere-i âliye-i asâfaneleri cevabıdır:

Âsâr-ı atîkanın sıyanet ve muhafazasına müteallik olan teşebbüsatı maarifperverlerinden dolayı bilhassa takdimi teşekkürat ederim. Almanyalı Mösyö Wiegand mukaddema Anadolu'nun bazı mahallerinde Berlin Müzesi namına hafriyyat icra etmiş bulunduğu için kendisi nezareti acizice malûmdur. Mumaileyh tarafından verildiği tahriratı aliyyeleri metninde münderiç olan rapora kesb-i ittilâ' etmek icap edeceğinden mezkûr raporun aynen veyahut bir suretinin irsali muktazidir. Bu iş için buradan memur izamına gelince, Müze-i Hümayun'da şu aralık mevcudu bir iki kişiden ibaret ve buraca fevkalâde meşgul olan memurinden Suriyye için birinin tefriki kabil değilse de İzmir Âsâr-ı Atîka Memuru olup seferberlik iptidasında hizmeti maksureye tabi olarak celbedilen ve elyevm *İkinci Kafkas Kolordusu Nakliye Katarı Kumandanlık Yaveri* bulunan ve Türkçe ve Fransızcaya aşina ve genç ve faal ve âsâr-ı at'ıka umuruna vakıf bulunmuş olan Aziz Bey'in maiyeti aliyyelerine aldırılması ve kendisinin Mösyö Wiegand'ın nezdine memur edilebilinmesi için maaşı aslisini almakta devam etmek üzere kendisine iki bin kuruş ücret itası münasip olacağı teemmül edilmiştir.

Bu münasebetle Mösyö Wiegand hakkında bazı malûmat itasını faideli addederim. *Prien, Milet ve Dydim* harabelerinde hafriyyat icra etmiş ve kendisine İstanbul'da ikamet etmek üzere Berlin Müzesi Müdürlüğü namı verilmiştir. Bu esnada mumaileyhin ilkaatiyle[7] Almanların Memalik-i Osmaniye'de yaptığı hafriyatta zuhur eden bilcümle âsâr-ı atîkadan nısfının, Âsâr-ı Atîka Nizamnamesi ahkâmına ve hafirlere i'tâ olunan resmî ruhsatnâmeler münderecatına külliyen muhalif olarak Berlin Müzesi'ne verilmesi hakkında Almanya Sefiri müteveffa Baron Marşal bir irade-i seniyye istihsaline muvaffak olarak zikir bulunan mahallerde çıkan âsârdan bir kısmı şu suretle Almanya'ya nakil olunmuş idi. Bundan sonra Mösyö Wiegand bilfiil Berlin Müzesi Direktörleri meyanına dahil olarak Berlin'e nakli hane etmiş ve orada ve Yunan âsâr-ı atîka kısmına nezaret etmekte bulunmuştur. Balkan muharebesini müteakip Devlet-i Osmaniye'nin zaafından bilistifade Kal'a-i Şarkat âsâr-ı atîkasının nakline teşebbüsle beraber zikir olunan İrade-i Seniyye'nin Devlet-i Osmaniye ile Almanya Hükümeti beyninde yapılmış bir mukavele-i resmiye gibi telakki ettirilmesine en çok çalışanlardan ve Sefaret'e akıl hocalığı idenlerden biri bulunmuştur. İşte Mösyö Wigand'ın eser-i ilkaatı olarak Almanya Hükümeti'nce âsârın gerek tefrik ve taksimi gerek bunun Bağdat'da yapılması hususunda ısrar edilerek bu mutalebatın hasbez'zaman kabulünde hükümetin nasıl muztar kalmış olduğu zat-ı alilerince de malûmdur.

Müze-i Hümayun için tefrik edilen âsâr ol zaman buraya vasıl olmuş ise de Almanya'ya düşen kısım daha yolda iken seferberlik ilân olunması

[7] Yakinen bilmek, yakınlık tesis ederek iyi tanımak.

üzerine âsâr-ı mezkûreyi hamil olan vapur Lizbon Limanı'na iltica etmiş ve ahiren Portekiz hükûmetinin de harbe iştirak eylemesi ile mephuse tamamile düşman eline düşmüştür.

Binaenaleyh bizden ziyade Almanya hesabına çalışacak olan mumaileyhin vasaiti muhtelife ile âsâr-ı atîkamızı Almanya'ya aşırmaya çalışmasından pek ziyade korkar ve taahhüt eylediği hıdematın hini ifasında fevkalâde müteyakkız bulunulmak icabedeceğini arz eylerim, ol babda.

Takdim Yazıla.

Müze-i Hümayun
Umumi : 7769
Hususi : 37

Hulâsa:
Suriye ve Filistin'de bulunan Âsâr-ı atîkaya dair

Maarif-i Umumiyye Nezeret'i Celilesi'ne

Devletlû Efendim Hazretleri

Bahriyye Nazırı ve Dördüncü Ordu-yu Hümayun Kumandanı Paşa Hazretlerinin merbut tahrirat-ı mütalâa güzarı acizi olduğu müşarünileyhin âsar-ı atîkanın sıyanet ve muhafazasına müteallik olan teşebbüst-ı maarifperverilerinden dolayı en sâmîm-ül kalb-i arzı şükran ederim. Almanyalı *Mösyö Wiegand* dahi mukaddema Anadolu'da Berlin Müzesi namına bazı mahallerde hafriyyat etmiş bulunduğu için kendisi idare-i acizânemce malûmdur. Suriye ve Filistin cihetinde bulunan âsâr-ı atîkanın teftiş ve tahkik ve muhafazaları hakkında tedabir ve teşebbüsata iptidar edilmesi herhalde mucubi fevait ve muhassenat olacağı bedihidir. Evvel emirde Mösyö Wiegand tarafından verildiği metni tahriratta münderiç olan rapora idare-i acizânemce dahi kesbi ittilâ' edilmek üzere aynen veyahut bir suretinin irsali hususunun yazılacak cevabnâmeye derci ve buradan memur izamına gelince Müze-i Hümayun'da şu aralık mevcudu bir iki kişiden ibaret ve buraca fevkalâde meşgul olan memurinden Suriye için birisinin tefriki kabil değil ise de İzmir Âsâr-ı Atîka Memuru olup seferberlik iptidasında hizmeti maksureye tabî olarak celp edilmiş ve *elyevm İkinci Kafkas Kolordusu Nakliye Katarı Kumandanlık Yaveri* bulunan ve Türkçe ve Fransızcaya aşine ve genç ve faal ve âsâr-ı atîka umuruna vakıf bulunmuş olan Aziz[8] Bey'in mezkûr kumandanlık canibinden merci-i ile bil'muhabere Dördüncü Ordu maiyetine aldırılması mümkünattan göründüğünden kısmen cihet-i askeriyeden ve kısmen cihet-i mülkiyeden verilmekte olan maaşına halel gelmeksizin münasip mikdar ücret ve harcırahı Kumandanlığın vait ve iş'arı veçhile cihet-i askeriyeden tesviye edilmek üzere mumaileyhin Suriyye'ye aldırılması muvafık görüldüğü taktirde icabının ifâsı hususunun cevaben izbarı ve şayet mumaileyhin Suriye'ye memuriyeti tekarrür ederse Suriyye'ye kablel'azime

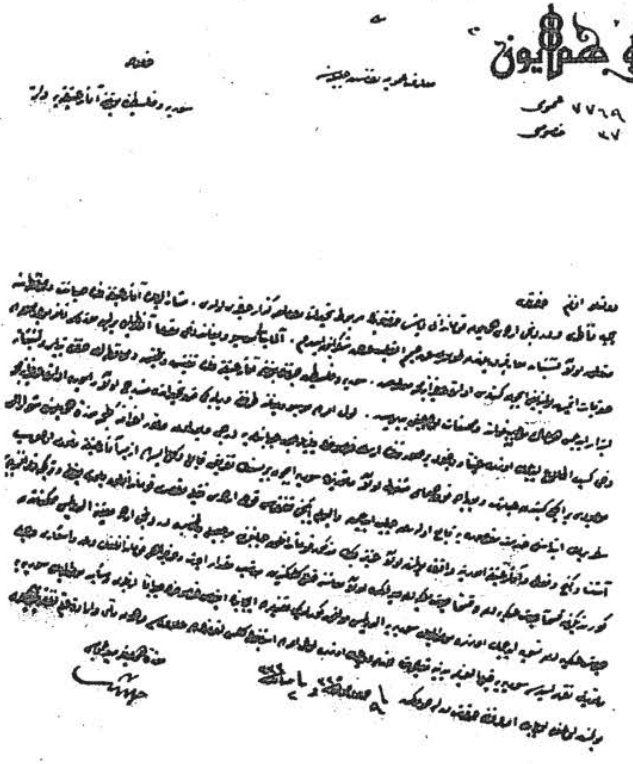
[8] Aziz Oğan.

yedine talimat lazıma verilmek üzere evvelemirde İstanbul'a gelmesi lüzumunun da ilâvesi merhunu re'yi ve irade-i aliye-i nezaretpenahileri bulunmuş olmağle olbapta emr-ü ferman hazreti menlehül emrindir.

9 Cemaziyelahir 335 ve 2 Nisan 333 (R./02.04.1917 M.)

Müze-i Hümayunlar Müdiri Umumisi

Halil (imza)

Kafkas Ordularında Askerlik yapan İzmir Âsâr-ı Atîka Memuru Aziz (Ogan)'ın 4. Ordu Komutanı Cemal Paşa isteği ile Wiegand'a yardımcı ve tercüman olarak verilmesi hakkında Halil Bey'in 02.04.1917 tarihli Maarif Nezareti'ne yazdığı yazının Osmanlıca fotokopisi.

Müze-i Hümayun

Numara **Hususî ve mahremdir.**

Huzuru Âli-î Hazreti Nezaretpenahi'ye

Suriyye ve arzı Filistin'de Âsâr-ı Atîka Müfettişi Umumiliğini bila maaş fahriyen ifa etmeği deruhde eden Mösyö Wiegand evvelce Aydın Vilâyeti'nde vaki Prien, Milet, Didim harabelerinde hafriyyat icra etmiş ve kendisine İstanbul'da ikâmet etmek üzere Berlin Müzesi Müdürlüğü na-

mı verilmiş idi. Bu esnada mumaileyhin ilkaat ile Almanların memalik-i Osmaniye'de yaptığı hafriyatta zuhur eden bilcümle âsâr-ı atîkadan nısfının Âsâr-ı Atîka Nizamnamesi ahkâmına ve hafirlere i'tâ olunan resmî ruhsatnameler münderecatına külliyen muhalif olarak Berlin Müzesi'ne verilmesi hakkında *Almanya Sefiri Baron Marşal* bir irade-i seniyye istihsaline muvaffak olarak zikir olunan mahallelerde çıkan âsârın bir kısmı şu suretle Almanya'ya nakil olunmuş idi. Bundan sonra mumaileyh Mösyö Wiegand bilfiil Berlin Müzesi Direktörleri meyanına dahil olarak Berlin'e nakli hane etmiş ve orada Roma ve Yunan âsâr-ı atîka kısmına nezaret etmekte bulunmuştur.

Balkan Muharebesini müteakip Devlet-i Osmaniye'nin zaafından bilistifade Kal'a-i Şarkat'da bulunan âsâr-ı atîkanın nakline teşebbüs ile beraber zikir olunan İrade-i Senieyye'nin Devlet-i Osmaniyye ile Almanya Hükûmeti beyninde bir mukavele-i resmiye gibi bittelâkki bunun Kala-i Şarkat âsârına dahi teşmili Almanya Sefareti'nce iddia edilmiş ve her ne kadar tarafı aciziden bu iddianın Nizamname ve ruhsat-ı resmiye ile kabili te'lif olmadığı yolunda itiraz dermeyan edilmiş ve sonra hiç olmazsa taksimin İstanbul'da icrası teklifinde bulunulmuş ise de mumaileyh Mösyö Wiegand'ın eseri ilkaatı olarak Almanya Hükûmeti'nce âsârın gerek tefrik ve taksimi ve gerek bunun Bağdat'ta yapılması hususunda ısrar edilerek bu mutalebatın[9] hasbezzaman kabulünde hükûmet muztar kalmış idi. Müze-i Hümayun için tefrik edilen âsâr olzaman buraya vasıl olmuş ise de Almanya'ya düşen kısım daha yolda iken seferberlik ilân olunması üzerine âsâr-ı mezkûreyi hamil olan vapur Lizbon Limanı'na iltica etmiş ve ahiren Portekiz Hükûmeti'nin de harbe iştirak eylemesi ile âsâr-ı mebhuse tamamile düşman elinde kalmıştır. Geçende Berlin'e icra etmiş olduğum seyahatte Almanya Sefareti'nin işbu âsâr-ı atîka meselesindeki taassup ve ısrarı sırf Mösyö Wiegand'ın eseri ilkaatı olduğuna tamamile kanaat hasıl eyledim.

Binaenaleyh Mösyö Wiegand'ın âsâr-ı atîka hakkında taahhüt eylediği hidematın hin-i ifâsında fevkalâde müteyakkız bulunmak icap eylediğinden mumaileyh nezdine Nezaret-i Celileri'nce behemehal bu gibi işlere vakıf ve lisan aşina bir memurun terfik edilmesini elzem ve bu babdaki malûmat ve isditlaat-i acizânemi hakipay-i sâmî-i nezaretpenahilerine arz etmeği vecibeden addeylerim, ol babda emr-ü ferman hazreti menlehül emrindir.

1 Nisan 333 (R./01.04.1917 M.)

Müze-i Hümayunlar
Müdiri Umumisi
Halil
(imza)

[9] İstenilen şey istekler.

İkdam Gazetesi'nin 4 Kasım 1918 tarihli nüshasında Talat, Enver ve Cemal Paşaların yurt dışına kaçışını duyuran ilk sayfası.

Cemal Paşa (6 Mayıs 1872, Midilli - 21 Temmuz 1922, Tiflis)

Berlin Müzesi Direktörlerinden İhtiyat Yüzbaşı ve Arkeolog Theodor Wiegand (30.10.1864-19.12.1936)

Sonuç olarak; Berlin Kraliyet Müzesi Direktörlerinden ve İhtiyat Yüzbaşısı Dr. Wiegand Orta-Doğu Eski Eserler Genel Müfettişliğine tayini gerçekleşir. Ancak Wiegand'ın o tarihlerde hangi şehirlerde bulunduğu ve ne yaptığına dair şu an elimize belge geçmemiştir.

Wiegand'a tercüman ve muavin görevi yapmak üzere de Fransızca bilen, arkeoloji uzmanı, *İkinci Kafkas Kolordusu'nda Nakliye Katarı Komutanlık Yaverliği*'nde ihtiyat askerliğini yapan Aziz Bey (Ogan) tayin edilir.

Aziz Bey'in Şam'a tayininde 1.500 kuruş maaşla verilen resmî unvan: *4. Ordu Suriye, Garbî Arabistan Umum Kumandanlığı Âsâr-ı Atîka Müşavir Muavinliği*'dir. Haziran 1333-8 Ağustos 1334 tarihleri arasında görev yapar.[10]

Ayrıca Şam Maarif Müdürlüğü ek hizmet olarak, Eylül 1333-8 Ağustos 1334 tarihleri arasında 1.000 kuruş maaşla Sanayi Mektebi Resim Öğretmenliğine, 2.000 kuruş maaşla Şam Sanayi Mektebi Müdürlüğü görevine de getirilir.

Arşivler taranıp, belgeler okununca; tarihin karanlıkları birer mum gibi tarihin karanlıklarını aydınlatacak, pek çok şeyi daha berrak olarak göreceğiz...

Kaynaklar

İstanbul Arkeoloji Müzesi Arşivi, Karton 8/1.

Hâmit Zübeyr Koşay-M.E. Zarif Orgun-Sadi Bayram-Erdoğan Tan, *Osmanlı İmparatorluğu ve Türkiye Cumhuriyeti Çağlarında Türk Kazı Tarihi*, Türk Tarih Kurumu, C. II, s. 48, C. V, s. 151-152, Ankara 2013.

[10] Hâmit Zübeyr Koşay-M.E. Zarif Orgun-Sadi Bayram-Erdoğan Tan, *Osmanlı İmparatorluğu ve Türkiye Cumhuriyeti Çağlarında Türk Kazı Tarihi*, Türk Tarih Kurumu, C. II, s. 48, Ankara 2013.